«ԻՆՏԵՐԱԿՏԻՎ ԿՐԹՈՒԹՅԱՆ ԶԱՐԳԱՑՈՒՄ»ՀԻՄՆԱԴՐԱՄ

ՀԵՐԹԱԿԱՆ ԱՏԵՍՏԱՎՈՐՄԱՆ ԵՆԹԱԿԱ ՈՒՍՈՒՑԻՉՆԵՐԻ ՎԵՐԱՊԱՏՐԱՍՏՄԱՆ ԴԱՍԸՆԹԱՑ 2022

ՀԵՏԱԶՈՏԱԿԱՆ ԱՇԽԱՏԱՆՔ

ԹԵՄԱ՝	ԱՐՑԱԽՅԱՆ ՀԱՐՑԻ ԿԱՐԳԱՎՈՐՄԱՆ ԳՈՐԾԸՆԹԱՑԸ ԵՎ ԴՐԱ ՀՆԱՐԱՎՈՐ ՈՒՂԻՆԵՐԸ
ԱՌԱՐԿԱ՝	ՊԱՏՄՈՒԹՅՈՒՆ
ՀԵՂԻՆԱԿ՝	ՎԱՀԵ ԴՈԽՈԼՅԱՆ
ՄԱՐԶ՝	ԼՈՌԻ
ՈՒՍՈՒՄՆԱԿԱՆ ՀԱՍՏԱՏՈՒԹՅՈՒՆ՝	ՍՏԵՓԱՆԱՎԱՆԻ ԱՎԱԳ ԴՊՐՈՑ
ՂԵԿԱՎԱՐ՝	Մ.Գ.Դ., ԴՈՑԵՆՏ, ՌԲԱ ՊՐՈՖԵՍՈՐ՝ Ա. ԾԱՏՈՒՐՅԱՆ

Ստեփանավան 2022

Բովանդակություն

Ներածություն ....էջ 3

Գլուխ առաջին

Լեռնային Ղարաբաղի գործընթացի կարգավորման սկիզբը ....էջ 4

1.1.Բուդապեշտի գագաթաժողով ……………………………………………………էջ 14

1.2.Լիսաբոնի գագաթաժողով ……………………………………………….…էջ 17

Վերջաբան ……………………………………………………………………….……էջ 19

Օգտագործված աղբյուրների և գրականության ցանկ …………………..……………էջ 20

Ներածություն

Հայ ժողովրդի կենսական շահերի, Հայաստանի Հանրապետության անվտանգության ապահովման տեսանկյունից Արցախյան հիմնահարցն ունի և ունենալու է առաջնային նշանակություն: Արդեն շուրջ քառորդ դար է, ինչ հակամարտությունը մնում է չկարգավորված,ադրբեջանա-արցախյան սահմանին լարվածությունը պահպանվում է,իսկ 2016թ. ապրիլյան դեպքերն ու ռազմական գործողությունների իրական վտանգը ստիպում է մեզ նորովի արժևորել հակամարտության կարգավորման հիմնական բաղադրատարրերը:

Ակնհայտ է, որ Արցախյան հակամարտության կարգավորման գործընթացն ընթանում է սխալ ձևաչափով, քանի որ փոխզիջումային որոշումներն են հռչակված որպես հակամարտության միակ եղանակ:

Հակամարտությունների կարգավորման այլընտրանքային մեթոդաբանությունը ենթադրում է բանակցային որոշումների հնարավոր մշակումը:Այս ամենը վկայում են այն մասին,թե բանակցային կարգավորման ինչպիսի այլընտրանքային տարբերակներ ունեն կողմերը:Պատերազմը դարձավ Արցախյան հիմնահարցի խաղաղ կարգավորման այլընտրանք:

Ադրբեջանի բարձրագույն ղեկավարությունը բազմիցս տարբեր միջազգային հարթակներում բարձրաձայնում էր հետևյալ թեզը. եթե բանակցությունների միջոցով նրանք չստանան Ղարաբաղը,ապա դա կանեն ռազմական ճանապարհով,որին մենք ականատես եղանք և 2016թ.ապրիլյան քառօրյա պատերազմի ժամանակ և 2020թ. 44 օրյա պատերազմին:

Ընդհանրապես քննարկելով Արցախյան հիմնահարցի լուծման ռազմական տարբերակը՝ մի բան պետք է հաշվի առնել,թե որքանով է հակառակորդի սպառազինության աստիճանը:Եվ որն էլ զսպօղակ է և ստիպում է կողմերին նստել բանակցությունների սեղանի շուրջ և գտնել խաղաղ կարգավորման ուղիներ:

Լեռնային Ղարաբաղի հարցի կարգավորման գործընթացը

1992թ-ինԱդրբեջանիուՂարաբաղիմիջևսկսվածլայնածավալռազմականգործողություններըչ էինկարողանտեսվելմիջազգայինատյաններիկողմից: Ռուսաստանիռազմական, քաղաքական, տնտեսականազդեցությունըԿովկասումամենածանրակշիռնէր: Փետրվարի 14-ինՄինսկում, ԱՊՀպետություններիղեկավարներիհանդիպմանշրջանակներումԵլցինը, Տեր-ՊետրոսյանըևՄութալիբովըպայմանավորվումենբանակցություններկազմակերպելեր եքերկրներիարտաքինգերատեսչություններիղեկավարներիմակարդակով:

ԱրտգործնախարարԱնդրեյԿոզիրևիմիջնորդությամբփետրվարի 20-ինՄոսկվայումտեղիէունենումՐաֆֆիՀովհաննիսյանիհանդիպումնիրադրբեջանցիգո րծընկերՀուսեյնԱղաՍադըխովիհետ: ԵրեքժամյաբանակցություններիցհետոՀովհաննիսյանըկրկինհավաստումէՀայաստա նիդիրքորոշումըԼեռնայինՂարաբաղիխաղաղապահուժերգործուղելուօգտին՝ լինենդրանքՄԱԿ-ի «երկնագույնսաղավարտներ», թեԱՊՀհաշտարարուժեր[1]:

ԴարաբաղյանմիջնորդությանհարցումներգրավվումէնաևՄիացյալՆահանգներ ը: ՍակայննսկզբնականշրջանումթեԱրևմուտքի, թեՄիացյալՆահանգներիառաքելությունըսահմանափակվումէրՄինսկիխմբումակտի վգործունեությամբ: ԱյնժամանակԵԱՀԿձևաչափիցառավելակտիվգործումէրՌուսաստանը՝ երկուուղղություններով (պաշտպանությաննարտաքինգործերի նախարարությունների):

Բազմաթիվմիջնորդականառաքելությունները, տարածաշրջանիխոշորերկրներիներգրավվածությունը, հայ-ադրբեջանականբարձրմակարդակովհանդիպումները, սակայն, չկանխեցինարյունահեղությունը:

Մարտի 17-21-ըՄԱԿ-իգլխավորքարտուղարիհատուկբանագնաց, ԱՄՆնախկինպետքարտուղարՍայրուսՎենսը՝ ԵԱՀԿլիազորպատասխանատուՅանու

---

[1]ԹաթուլՀակոբյան,Կանաչուևև-Արցախյանօրագիր, Երևան-Ստեփանակերտ,2008, էջ 146:

շԿուբիշիուղեկցությամբ, ժամանելէրտարածաշրջան՝ Բաքու, Գյանջա, Աղդամ, ՍտեփանակերտնԵրևան: ՀետագայումՎեննիրպատրաստածզեկույցումնշումէր, որիհակամարտությանգոտիՄԱԿ-իխաղաղարարուժերուղարկելուանհրաժեշտությունչկա:

Այսընթացքումղարաբաղյանխնդիրըքննարկվումէրամենատարբերֆորումներում: Մարտի 20-ին՝ ԿիևումԱՊՀղեկավարներիհանդիպմանժամանակ, համագործակցությանանդամերկրներինախագահներըպատրաստականությունենհայտնումկրակինթշնամականգործողություններիդադարեցումիցհետոհակամարտությանգոտիուղարկելխաղաղությանպահպանմանհավաքականուժերնդիտորդներիխումբ:

Մարտի 24-ին, երբՀելսինկիումԵԱՀԿ 48 երկրներիարտգործնախարարներնունկնդրումենՑանոշԿուբիշիզեկույցըԼեռնայինՂաբաղումտիրողվիճակիմասին, որոշվումէԵԱՀԿհովանուներքոՄինսկումԼեռնայինՂարաբաղիխնդրովհրավիրելխորհրդաժողով, որըճգնաժամիխաղաղկարգավորմաննպատակովբանակցություններիհամարկապահովիմշտապեսգործողխորհրդաժողով: ՁևավորվումէՄինսկիխորհրդաժողովիկազմը' հայաստան, Ադրբեջան, Բելառուս, ՉեխիաևՍլովակիա, Ֆրանսիա, Գերմանիա, Իտալիա, Ռուսաստան, Շվեդիա, Թուրքիա, ԱՄՆ: Ապրիլի 7-ինԻտալիայիփոխարտգործնախարարՄարիոՌաֆայելլիննշանակվումէՄինսկիխորհրդաժողովինախագահ:

ՄԱԿ-իԱնվտանգությանխորհուրդը, հաշվիառնելովԵԱՀԿներգրավվածությունը, մարտի 26-ինորոշումէձեռնպահմնալԼեռնայինՂարաբաղումխաղաղարարգործունեությունից, բայցպատրաստականությունէհայտնումաջակցելԵԱՀԿջանքերին: ՄարտիկեսերինԱՄՆնախագահՋ. ԲուշըՀայաստանինևԱդրբեջանինհորդորումէդադարեցնելռազմականգործողությունները: Սակայնհարևաներկներըոչմիայնպատրաստչէինդադարեցնելմարտականգործողությունները,

այլևստանալովխորհրդայինբանակիզենքիևտեխնիկայիիրենցմասնաբաժինները՝ պիտիդրանքօգտագործեինմիմյանցոչնչացնելունպատակով:

Հունիսի 23-իննախատեսվածՄինսկիկոնֆերանսը, ուրպետքէքննարկվեինղարաբաղյանհակասարտությանկարգավորմանխնդիրները, այդպեսէլչկայացավ, որովհետևԱդրբեջանըպահանջումէրմինչայդհայկականուժերիցազատելՇուշինուԼաչինը, որոնցիցառաջինիվերահսկողությունըԼեռնայինՂարաբաղիհայերինհնարավորությունէրտվելդադարեցնելՇուշիիցմայրաքաղաքՍտեփանակերտիավելիքանութամիսշարունակվողանդադարռմբահարումները, իսկերկրորդիվերահսկողությունը՝ ճեղքելշրջափակումնուապահովելմիակցամաքայինկապնուարտաքինաշխարհիհետ: Այսպիսով, կոնֆերանսնայդպեսէլչկայացավ, ստեղծվեցՄինսկիխումբը: Վերջինս 1992 հուլիսինառաջարկեցպատերազմըդադարեցնել 30 օրով, ապա՝ օգոստոսին 60 օրով: ՀայաստանըևԼեռնայինՂարաբաղըհամաձայնէին, Բաքուն՝ ոչ, քանզիհույսըդրելէրպատերազմիհաղթականավարտիվրա՝ ունենալովզինամթերքիևզորքիհսկայականթվայինառավելություն[2]:

Հունիսի 1-5-ըՀռոմումտեղիէունենումԼեռնայինՂարաբաղիհարցովԵԱՀԿՄինսկիխմբիանդամ 11պետություններիարտակարգնիստ: Ամռանընթացքումկայացաննմաննսչորսհանդիպումներ (երկրորդհանդիպում՝ հունիսի 15-20, երրորդ՝ հուլիս, չորրորդ՝ հուլիսի 31-օգոստոսի 5, հինգերորդ՝ սեպտեմբերի 7-10):

ԱյդպիսովՄինսկիխումբըսկսեցիրգործունեությունը: ԵԱՀԿ-նՀռոմիբանակցություններովփորձումէրվերականգնել 1992թ. մարտիվիճակը, որպեսզիհնարավորլիներվերականգնելՄինսկիխորհրդաժողովիանցկացումը, սակայնբոլորհինգհանդիպումներնէլանարդյունքավարտվեցին, բանակցություններնապարդյունէին. Մինսկիխորհրդաժողովիրավիրելուփորձերըձախողվեցին:

---

[2] ՏիգրանԹորոսյան, ԼեռնայինՂարաբաղիհակամարտությանկարգավորումըմիջազգայինիրավունքիշրջանակներում, Երևան 2008,էջ 87:

1992թ. ամռանըևաշնանըռազմականգործողություններըշարունակվումէին, սակայնքաղաքականտեսանկյունիցՀայաստանիղեկավարությանհարաբերություններ ըմիջազգայինասպարեզումէապեսնպաստումէին, որպատերազմումհայերըհույսունենան:

Դեկտեմբերի 7-9 ժնևումտեղիէինունենումղարաբաղյանոչպաշտոնականբանակցությասանրՀայաստանի, Ադրբեջանի, Ռուսաստանի, ԱՄՆ-ինևԹուրքիայիներկայացուցիչներիմասնակցությամբ, իսկմիքանիօրանց՝ դեկտեմբերի 11-15-ը, Ստոկհոլմում՝ ՄինսկիԽմբիհանդիպումևԵԱՀԿարտգործնախարարներինիստ: 1993թհունվարի 5-8-ը ՄոսկվայումշարունակվումեննախորդտարիսկսվածշփումներըՀայաստանի, Ադրբեջանի, ԱՄՆ-ի, ՌուսաստանիուԹուրքիայիներկայացուցիչներիմասնակցությամբ: Բանակցություններիժամանակպատրաստվեցմարտերիդադարեցմանհամաձայնագիր, բայցԲաքունանսպասելիորենհետկանչեցիրներկայացուցչին: Հունվարի 18-24-ըՌաֆայելլինայցելեցԲաքուևԵրևան, մինչտարածաշրջանայցըԹուրքիայումհանդիպեցԵԱՀԿ-ումայդերկրիներկայացուցչին: ՄինչևՔելբաջարիգրավումըժնևումմարտի 17-21-ըՄինսկիխմբիմասնակցությամբ «5+1» ձևաչափովկայացավղարաբաղյանհարցովհնգյակի/Հայաստան, Ադրբեջան, Ռուսաստան. ԱՄՆ, ԹուրքիաևԵԱՀԿ / նորհանդիպում: Բաքունհրաժարվեցայդձևաչափովհանդիպումներինմասնակցելուց, այդհարցումԱնկարանաջակցումէրԲաքվին: Հայկականկողմնակնկալումէր, որադրբեջանցիներըլուրջդիմադրությունպետքէցույցտան, սակայնբանակցություններըչավարտված, ղարաբաղյանուժերըգրավումենՔելբաջարիշրջաննամբողջությամբ:

1993թ. մարտին, երբհայկականուժերնանցելէինհակահարձակման, առաջարկվեցկոնֆլիկտիգոտիուղարկելԵԱՀԿներկայացուցիչներտեղումհարցերըպարզաբանելուևզինադադարիհաստատելուհամար: Ադրբեջանականկողմըմարտի 16-ինընդունումէՄինսկիխմբիայդորոշումը,

բայցհայտարարումէորհայկականկողմըգործումէայդորոշմանըհակառակնշարունակ ումէլայնածավալհարձակումը:

Քելբաջարիկորստիցհետոադրբեջանականկողմըմարտի 29-ինդիմումէՄԱԿ-ինհայկականկողմիվերաբերյալբանաձևընդունելուհամար: ՔելբաջարիգրավմանըամենակոշտըարձագանքեցԱնկարան: Ապրիլի 4-ինԹուրքիանփակեցՀայաստանիհետսահմանը, նախագահՕզալըդատապարտ!, հայերիագրեսիաննհայտարարեց, որԹուրքիաներբեքչիհամաձայնիՀայաստան-կողմիցԱդրբեջանիտարածքներիմիմասիգրավմանըևմտադիրէիրականքայլն-ձեռնարկելագրեսիանսանձելուհամար: Ապրիլի 5-ինամերիկյանկողմըպահանջում էՀայաստանիցզորքերըդուրսբերելԱդրբեջանիտարածքներից[3]:

Ապրիլի 30-ինՄԱԿ-իԱնվտանգությանխորհուրդնարձագանքեց 8/, բանաձևով՝պահանջելովանհապաղդադարեցնելբոլորռազմականգործողություններն ուժշնամականակտերը, դուրսբերելզինվածուժերը: Բաքուն իհարկե, կողմէրորհայերըդուրսգանզբաղեցրածտարածքներից, սակայնռազմականգործողություններիդադարեցմանզնով: Ադրբեջանըմեծհույսեր՝ կապումռուսականզորամիավորումներիհնարավորություններիօգտագործես, հետ: 1993թ. հունիսինՌուսաստանիաջակցությամբպայմանավորվածությունձեռբերվեցռազմակա նգործողություններիսահմանափակմանվերաբերյալ, սակա. Ադրբեջանըվերսկսեցհարձակումներըհունիսի 12-ին:

Հուլիսի 29-ինՄԱԿԱնվտանգությանխորհուրդնընդունեցհաջորդթիվ 8 բանաձևը՝ դատապարտելովթշնամականգործողությունները, մասնավորապես հարձակումներըքաղաքացիականանձանցվրա, ռմբակոծումները, պահանջելանհապաղդադարեցնելռազմականգործողությունները: Ռուսաստանի աջակցությամբօգոստոսի 18-ինկողմերըհինգօրովդադարեցրինկրակը, բայցև, խախտվեց: Նորհրադադար՝ 10 օրով, հաջողվելէհաստատելօգոստոսի 31-ին: Միջնորդներըկարողացանհասնելայնբանին, որհրադադարըպահպանվի 50 օր, սակայնադրբեջանցիներըայնխախտեցինհոկտեմբերի 21-ին՝ դրանիցհետոկորցնելովԼՂՀտարածքիհարակիցամբողջհարավ-արևմտյանհատվածը:

---

[3]Митяев В.Г. Карабахский конфликт в контексте международных отношений,Москва 1998, стр 508.

ՄԱԿ-իԱնվտանգությանխորհուրդըհոկտեմբերի 14-ինընդունեցթիվ 874 բանաձևը, որըկողմերինկոչէրանումՌուսաստանիաջակցությամբ՝ ուղիղբանակցություններիմիջոցովհաստատվածզինադադարըդարձնելարդյունավետ նմշտական, ողջունումՄինսկիխմբիառաջարկածԱնվտանգությանխորհրդիթիվ 822 և 853 բանաձևերիիրականացմանանհետաձգելիմիջոցառումներիհարմարեցվածժամանակ ացույցընևորդորումիրականացնելայն: Թիվ 874 բանաձևումկոչէրարվումդուրսբերելզինուժըգրավյալտարածքներիցևթշնամականգոր ծողություններիդադարեցում:

Ադրբեջանըմերժեցբանաձևը, քանիորայն, թեևնախատեսումէրդարաբաղյանուժերիդուրսբերումգրավյալտարածքներից, բայցմյուսկողմիցենթադրումէրԱդրբեջանի՝ ՀայաստանիևԼեռնայինՂարաբաղիշրջափակմանվերացում, իսկդաիրենցձեռնտուչէր[4]:

Նոյեմբերի 12-ինընդունված 884 բանաձևումՄԱԿԱնվտանգությանխորհուրդըարդենստիպվածէրդատապարտելհրադ ադարիխախտումը, որիհետևանքովռազմականգործողություններըվերականգնվելէինուսաստկացել: Ադրբեջանըկարծեսսկսելէրհասկանալ, որիրադադարիխախտումներըոչմիայնանպատիժչեննմնումպատերազմիդաշտում, այլնկարողենդատապարտվելՄԱԿԱնվտանգությանխորհրդիկողմից. 1993թ. վերջինհաջողվեցպայմանավորվելԱդրբեջանիևԼՂՀնախագահներիհետդեկտեմբերի 17-ինհրադադարիհաստատելումասին: Փաստաթղթիվերաբերյալհամաձայնությունը Ստեփանակերտիցէրստացվելմիայն, Բաքունժամանակէրձգում: Ռ.Քոչարյանըմիակողմանիորենդադարեցրելէրկրակը՝ սպասելովպատասխանի: Միայնդեկտեմբերի 19-ինԲաքվիցստացվեցպատասխան, որըբոլորովինայնչէրինչսպասվումէր. նախապատրաստվումէրադրբեջանականզորքերիլայնածավալհարձակում:

---

[4] ԹաթուլՀակոբյան,Կանաչուսև-Արցախյանօրագիր, Երևան-Ստեփանակերտ,2008, էջ 266:

Հրադադարիաստատելուվերաբերյալհաջորդփորձըդեկտեմբերի 30-իններավ: Ստեփանակերտըկողմէր, Բաքունկրկինչպատասխանեց[5]:

Ռուսաստանիպաշտպանությաննախարար Պավել Գրաչովը 1994թ. փետրվարի 18-ինՄոսկվաէրհրավիրելիրհայևադրբեջանցիգործընկերներՍերժՍարգսյանինևՄամեդռաֆիՄամեդովինատորագրվեցարձանագրություն, որովմարտի 1-իցնախատեսվումէրկրակիդադարեցում: Արձանագրությունը, որըմայիսյանհրադադարիհիմքըդարձավ, ենթադրումէրուժերիդուրսբերումգրավյալտարածքներից, մինչդեռԼեռնայինՂարաբաղիկարգավիճակըորոշվումէհետագայում:

Դեռևս 1993թ. դեկտեմբերինԿիրգիզիայիխորհրդարանիևԱՊՀմիջխորհրդարանականվեհաժողովինախագահՄեդիթխանՇերիմկուլովըմասնակցելէրԱլանդներիՄարիեհամնքաղաքումդարաբաղյանկարգավորմանսեմինար-հանդիպմանը, հենցայդտեղէլձևավորվեցԼեռնայինՂարաբաղիհարցովխաղաղարարխումբ: ՇերիմկուլովըառաջարկելէրհաջորդհանդիպումնանցկացնելկողմերիմիջներկխոսությունըշարունակելԲիշկեկում: Մինչայդ ' մարտիվերջերին, ապրիլիառաջինօրերինԲաքու, ԵրևանևՍտեփանակերտէրայցելելՇերիմկուլովիխաղաղարարխումբը:

1994թ. մայիսի 4-5-ըԿիրգիզիայիմայրաքաղաքումհավաքվումենխոլարդարաններիառաջինդեմքերը, բացիԳուլիևից: ՆախագահԱլիևըմեկնելէրԲրյուսել, որտեղմայիսի 4-ինՆԱՏO-իկենտրոնակայանումստորագրելէրԱդրբեջանի՝ «Գործընկերությունհանունխաղաղության» ծրագրինմիանալուփաստաթուղթ: ԳուլիևըմնացելէրԲաքվում՝ «տնօրինելու» Ադրբեջանիգործերը, մինչկվերադառնարԱլիևը:

ԱյդպատճառովէլԲիշկեքէրեկելխորհրդարանիփոխնախագահՋալիլովը: Բիշկեքյանարձանագրությանէությունըկրակիդադարեցմանկոչնէր: կարևորէր,

[5] ՏիգրանԹորոսյան, ԼեռնայինՂարաբաղիհակամարտությանկարգավորումըմիջազգայինիրավունքիշրջանակներում, երևան 2008,էջ 93:

որխորհրդարաններիղեկավարներնէինհորդորումդադարեցնելկրակը: Ընդհանուրպայմանավորվածությանարդյունքումհատուկընտրվելէրմայիսի 9-իգիշերը, քանիորԽորհրդայինՄիությանբոլորժողովուրդներիհիշողությանմեջդաՀաղթանակիօրնէր: Դրանովփորձումէինցույցտալղարաբաղյանհակամարտությանհարցումհաղթանակումէխոհեմությունը:

Բիշկեքյանարձանագրությունումասվումէր, որմայիսի 4-5-ըԲիշկեքքաղաքումանցկացվածհանդիպմանմասնակիցներըվճռականությունարտահայտեցինամենայնկերպօժանդակելԼեռնայինՂարաբաղումևնրաշուրջըզինվածհակամարտությանդադարեցմանը...., հակամարտողկողմերինկոչարեցինլսելողջախոհությանձայնը, մայիսի 8-իլույս 9-իկեսգիշերինդադարեցնելկրակը՝ հիմնվելով 1994թ. փետրվարի 18-իարձանագրությանվրանարդյունավետաշխատանքիսեղմօրերիընթացքումայնամրապնդելիուսալի, իրավաբանորենպարտավորեցնողհամաձայնագրիստորագրմանմիջոցով, որընախատեսումէրռազմականնթշնամականգործողութուններըչվերսկսելուապահովմանմեխանիզմ, գրավվածտարածքներիցզորքերիդուրսբերումևհաղորդակցմանուղիներիգործունեությանվերականգնում, փախստականներիվերադարձ:

ՓաստաթղթիտակստորագրումենՀայաստանի, ԼեռայինՂարաբաղը, Ռուսաստանը, ԿիրգիզիանևԱՊՀ-իուՌուսաստանիարտգործնախարարությաններկայացուցիչները: Ադրբեջանիխորհրդարանիփոխնախագահըմերժումէստորագրել:

Մայիսի 9-ին Հաղթանակիօրը, ԿազիմիրովըԲաքվում՝ հյուրանոցիիրհամարում, շարադրումէմեկայլ՝ կրակիդադարեցմանփաստաթուղթ, ապաԱդրբեջանիմայրաքաղաքիցմանրամասներըհամաձայնեցնումԵրևանիևՍտեփանակերտիհետ: ՆույնօրնԱլիևիառանձնասենյակումՄամեդռաֆիՄամեդովնիրստորագրությունըդնումէայդփաստաթղթիտակ

Այսպիսով՝ մայիսի 9-ինԱդրբեջանիպաշտպանությաննախարարը, հաջորդօրըՀայաստանիպաշտպանությաննախարարը, իսկմայիսի 11-ինԼեռնայինՂարաբաղիպաշտպանությանբանակիհրամանատարը, «արձագանքելով «Բիշկեքյանարձանագրության» կոչիննիկատարումն 1994թ. փետրվարի 18-իարձանագրությանդրույթների», նամակենիհղումՌուսաստանիպաշտպանությաննարտաքինգործերինախարարներին' հայտնելով 1994թ. մայիսի 10-իլույս 11-իգիշերըհակամարտողկողմերի' կրակըդադարեցնելուպատրաստակամությունը:

Մայիսի 12-ինղարաբաղա-ադրբեջանականճակատումհրադադարնուժիմեջէմտնում: Մայիսի 16-ինՄոսկվայումբիշկեքյանպայմանագրիձևակերպմաննպատակովտեղիէունենումՍեր ժՍարգսյանի, ՄամեդռաֆիՄամեդովիևՄանվելԲաբայանիհանդիպումը, որիընթացքումքննարկվումէ «1994թ. փետրվարի 18-իարձանագրությանիրականացմանկարգիարձանագրությունը» փաստաթուղթը: Համաձայնագիրէստորագրվումկրակըդադարեցնելմայիսի 17-իուղիղկեսգիշերից, ինչպեսնաևպատրաստվումէփաստաթուղթ, որովնախատեսվումէրղարաբաղյաննադրբեջանականզորքերիտարանջատում, կողմերիմիջևբուֆերայինգոտուստեղծում, խաղաղարարուժերիտեղակայում: ՓաստաթուղթըստորագրումենՊավելԳրաչովը, ՍերժՍարգսյանըևՄանվելԲաբայանը: Մամեդովըփաստաթուղթըչիստորագրում, նրանշտապկանչումենԲաքու: ԹեպետԱդրբեջանըհրաժարվումէստորագրելմոսկովյանհամաձայնագիրամփոփիչար ձանագրությունը, ղարաբաղյանհակամարտությանգոտումտևականհրադադարիսկիզբէդրվում[6]:

Ղարաբաղումվերջապեսհրադադարէհաստատվում, վերջապեսկանխվումէարյունահեղությունը:

ՌուսաստանիջանքերովհաստատվածհրադադարըԵԱՀԿարևմտյաներկրներըմ իանշանակչընդունեցին: Ճիշտէ, ԲաքվումՄիացյալՆահանգներիդեսպանՌիչարդԿոզլարիչըհայտարարեց,

[6] ԹաթուլՀակոբյան,Կանաչուսև-Արցախյանօրագիր, Երևան-Ստեփանակերտ,2008, էջ 279:

թեկարգավորմանհարցումՎաշինգտոնըչիդիմակայելՌուսաստանին, սակայնորոշհայտարարություններգործողություններխոսումէին, որԱրևմուտքըմտահոգվածէրԿովկասումԿրեմլիազդեցությանավելիուժեղացումով: «Մենքմիայնձգտումենք, որգործընթացնըթանաԵԱՀԿշրջանակներում: ԱյդնպատակովմենքՌուսաստանիհետբանակցություններենքվարում: Մենքհավատումենք, որՌուսաստանըտարածաշրջանումձգտումէխաղաղության»,- ասումէրԿոզլարիչը:

ՄինսկիխմբումարևմտյանգործընկերներիհամարՌուսաստանինզսպելըպակասկարևորառաջադրանքչէր, քանիրականառաջընթացըկարգավորմանգործում: Ռուսմիջնորդիյուրաքանչյուրառանձինայցըհակամարտությանգոտիշվեղների, ֆինների ևամերիկացիներիմոտջղաձգությունէրառաջբերում: Բանավիճայինէրզինվածհակամարտությանդադարեցմանհամաձայնագրիստորագրմանվայրիորոշումը:

ՀամաձայնագրինախագծումարդեննշվածէրՄոսկվայիանունը: Դահամաձայնեցվածէրհակամարտողբոլորկողմերիհետ, սակայնԱնդերսԲյուրներնամենկերպփորձումէրհասնելնրան, որհամաձայնագրինախագծումարդեննշվածՄոսկվայիդիմացդատարկթողնվեր, այսինքն' ստորագրմանվայրիհարցըբացթողնել:

Ռոաաստան-ԵԱՀԿհակասություններիպատճառովերբեմնՄոսկվանՄինսկիխումբըգործումէինառանձին: Պատահումէր, որնույնօրըԿազիմիրովըևԷլիասոնըԵրևանումհանդիպումէինՏեր-Պետրոսյանիհետ, բայցառանձին: ՆմանբանտեղիէրունենումնաևԲաքվումևՍտեփանակերտում: Ավելին, ԿազիմիրովըցուցադրաբարչէրմասնակցումՄինսկիխմբիհանդիպումներինևԷլիասոնիտարածաշրջանկատարածհաճախակիայցելություններին, այլնախընտրումէրհակամարտողկողմերիմայրաքաղաքներումբանակցություններվարելմիայնՌուսաստանիանունից:

Ռուսաստանըբացարձակառաջնահերթությունէրտալիսարյունահեղությանդադարեցմանը: Մինսկիխմբիարևմտյաներկրներըկողմէին, եթեձեռքբեկերհենցԵԱՀԿմիջնորդությամբ:

1994թ-իմայիսյանզինադադարիցհետոշարունակվումենռուսականՄինսկիխմբիառաքելություններիպարբերականայցերըԲաքու, ԵրևաննՍտեփանակերտ: Հուլիսի 27-ինհակամարտությանկողմերըհաստատումենկրակիդադարեցումըպահպանելուիրենցպարտավորությունները: ՍերժՄարզպանը, ՍամվելԲաբայանըևՄամեդռաֆիՄամեդովընամակենիդումՊավելԳրաչովիուԱնդրեյ Կոզիրևի, ինչպեսնաև՝ ՎլադիմիրԿաիզմիրովինՅանէլիասոնիանուններով: Սա, ըստէության, մինչօրսմիակփաստաթուղթնէ, որովկողմերըպարտավորվելենպահպանելզինադադարը:

ԲիշկեքիցհետոՌուսաստանիմիջնորդականառաքելությունըվերցնում՝ իրձեռքը: ՀայաստանումԼեռնայինՂարաբաղիներկայացուցիչՄանվելՍարգսյանըՄոսկվայում ամիսներշարունակ, մինչԲուդապեշտիգագաթաժողովը, մասնակցելէ «Քաղաքականմեծհամաձայնագիր» կոչվածփաստաթղթիվրա, որըմիքանիամսումունեցելէ 13-14 տարբերակ:

Ադրբեջանըհամաձայնեցեռակողմփաստաթղթերստորագրել: ՄայիսյանհրադադարիցհետոռուսներըխաղաղապահներուղարկելումանդատստացանԵԱՀԿ-ից:Փաստորեն, ԵԱՀԿ-նմանդատըտվելէրևմիկողմքաշվել: «Մեծքաղաքականհամաձայնագիր» հիմքովպետքէղարաբաղյանգոտիմտցվեինռուսականխաղաղարարզորքեր: Բայսերըփաստաթուղթըդրեցինսեղանին, Ադրբեջանըհրաժարվեցեռակողմհանդիպումից: Գտնվեցփոխզիջումը, բանակցություններըսկսեցինկեչել «փորձագետներիխորհրդատվություն», ընդորում՝ փակ: Միքանիփուլերովնօրերշարունակվողբանակցություններէին, սեղանինդրվելէրփաստաթուղթ, գծվումէրայնվիճակը, որովռուսականխաղաղարարզորքըխետքէմտներ, նպատակըսաէր:

Օգոստոսին, սեպտեմբերին, ապաննոյեմբերինանցկացվածեռափողխորհրդատվությունների «դիրիժորը» Կազիմիրովնէր, թենքննարկումներինմիացելէրնաևՄինսկիխումբը:

Իսկմինչայդ՝ սեպտեմբերի 8-9-ին, ՌուսաստանիմիջնորդությամբՄոսկվայումտեղիէինունեցելերկկողմ' Տեր-Պետրոսյան-Ալիև, ապանախագահներիեռակողմհանդիպումդարաբաղյանկողմի՝ Քոչարյանիմասնակցությամբ: Սեպտեմբերի 27-ինՀայաստանիևԱդրբեջանինախագահներըհանդիպելենՆյուՅորքում՝ ՄԱԿ-իկենտրոնակայանում : Հոկտեմբերիվերջերին, նոյեմբերիառաջինօրերինՀարավայինԿովկասէրժամանելՄԱԿ-իգլխավորքարտուղարԲուտրոսՂալին, դարաբաղյանկարգավորմանհեռանկարըքննարկելԱլիևի, Տեր-ՊետրոսյանիևՔոչարյանիհետ:

Բուդապեշտիգագաթաժողովը

Հունգարիայիմայրաքաղաքում 1994թ. դեկտեմբերի 5-6-ըտեղիունեցավԵԱՀԿգագաթաժողովը, եզրափակիչփաստաթղթիերկրորդ «Տարածաշրջանայինխնդիրներ» բաժնումանդրադարձկարդարաբաղյանհակամարտությանը: «ԼեռնայինՂարաբաղիհակամարտության (կարգավորման) ուղղվածԵԱՀԿգործունեությանակտիվացման» փաստաթղթումհստակավումէր, որմայիսի 12-իհրադադարըհաստատվելէՌուսաստանիմիջնորդականջանքերիշնորհիվԱինսկիխմ բիօժանդակությամբ:

Փաստաթղթիկետերիցմեկովնախատեսվումէրհակամարտությանգոտումխաղ աղությանպահպանմաննպատակովԵԱՀԿբազմազգուժերծավալել: ՎիեննայումպետքէստեղծվերԵԱՀԿԲարձրմակարդակիծրագրավորմանխումբ, որիվրաէինդրվելուխաղաղապահուժերիկազմավորմաննդեկավարմանպարտականո ւթյունները: ՆախատեսվումէրստեղծելԵԱՀԿհավաքականմիջազգայինուժեր, որոնքՄԱԿ-իԱնվտանգությանխորհրդիհամապատասխանբանաձևիընդունումիցհետոհակամարտող

կողմերիհամաձայնությունիցհետոպետքէտեղակայվեինդարաբաղյանհակամարտությանգոտում:

ՕրակարգիցհանվեցԱՊՀխաղաղապահուժերտեղակայելուռուսականառաջարկը:

ԻրականումմիայներկուերկիրէրպատրաստխաղաղապահզորքերուղարկելԿովկաս՝ ՌուսաստանըևԹուրքիան: ՀայաստանիևԼեռնայինՂարաբաղիհամարանընդունելիէրթուրքերի, իսկԱդրբեջանիհամար՝ ռուսներիներկայությունը:

Բուդապեշտիգագաթաժողովիցհետո՝ 1995թ. հունվարին, ձևավորվեցԱինսկիխմբիհամանախագահությունը, որովմեղմվեցինհակասություններըՌուսաստանիևԱրևմուտքիմիջև: ՀունվարիվերջերինԲաքվումԱլիևը, ԵրևանումՏեր-Պետրոսյանը, Ստեփանակերտում՝ ՔոչարյաննընդունեցինԿազիմիրովինևԲյուրներին:

Պրահայումմարտի 30-31-ըԵԱՀԿավագպաշտոնատարանձանցհանդիպմանըվերահաստատվեց, որԼեռնայինՂարաբաղըհակամարտությանկողմէ, բանակցություններիբոլորփուլերի, ներառյալՄինսկիխորհրդաժողովիմասնակիցը:

1995թ. ապրիլինՄինսկիխմբիհամանախագահությունումՇվեդիայինփոխարինեցՖինլանդիան: ՄինսկիխորհրդաժողովիհամանախագահնշանակվեցՀեյկիՏալվիտիեն, Մինսկիխմբում' ՌենեՆիբերգը: Ֆինլանդիայի համանախագա-հության ամանախագահությանշրջանումՄինսկիխմբումհակասությունները' միկողմիցՌուսաստանի, մյուսկողմից' Արևմուտքիմիջև, անհամեմատհարթվեցին:

Հոկտեմբերի 24-ինՆյուՅորքում, ՄԱԿ-իԳլխավորվեհաժողովիշրջանակներում, տեղիունեցավհանդիպումՏեր-ՊետրոսյանիևԱլիևիմիջև: ՆոյեմբերիվերջինԲոննումկայացածՄինսկիխմբիհերթականհանդիպմանըորոշվումէտեղիղբանակցություններսկսելԵրևանիևԲաքվիմիջև, հայկականկողմիցբանազնացէնշանակվումժիրայրԼիպարիտյանը, Ադրբեջանից' ՎաբաԳուլուզադեն:

Մայիսյանզինադադարիցհետոբանակցություններըծավալվումենմիփաստաթղթիշուրջ, որընպատակուներվերացնելհակամարտությանհետևանքները, բայցորը,

ՎարդանՕսկանյանիխոսքերով,

չէրքննարկումԼեռնայինՂարաբաղիքաղաքականկարգավիճակիհարցը. «1994-1997թթ. փաստաթուղթը, որըռուսականնախաձեռնություններ, ավելիշատռազմականհակամարտությանհետևանքներիվերացմանէրմիտված' զինադադար, տարածքներիվերադարձ: ԲանակցություններըհիմնականումՄոսկվայումէինընթանում, դատնեցմինչևԼիսաբոնիգագաթաժողով: Այսընթացքումերբեքհարցիկամամբողջականվսաստաթղթիշուրջհամաձայնությանըմ ոտչենքեղել, ուղղակիմիշտայդփաստաթուղթըեղելեսեղանիվրադրված, քննարկվելէ, բայցչիեղելպահ, որեղածլինենք»:

1996թ-ըբանակցություններիամենաինտենսիվտարիներիցէր: Մոսկվայումհունվարինտեղիունեցավեռակողմբանակցություններիհերթականփուլը: ՊատվիրակություններինընդունեցՌուսաստանիարտգործնախարարԵվգենիՊրիմակ ովը: Հունվարի 18-ինԲորիսԵլցինըԿրեմլումհանդիպեցՏեր-ՊետրոսյանիևԱլիևիհետ, հաջորդօրը' ԱՊ<մոսկովյանգագաթաժողովում, նաՊրիմակովինհանձնարարեցմոտիկկիցզբաղվելլեռնայինՂարաբաղիխնդրով:

Հունվար, փետրվարևմարտամիսներինհակամարտությանգոտիենայցելումՄինսկիխմբիմիջնոր դները, մարտի 1-ինԵԱՀԿգործողնախագահ, ՇվեյցարիայիարտգործնախարարՖլավիոԿոտտինԲաքվում, ապաԵրևանումդարաբաղյանկարգավորմանհեռանկարըքննարկումէԱլիևիևՏեր-Պետրոսյանիհետ: ՄարտիվերջինօրերինՄոսկվայումՄինսկիխմբիհովանուներքոտեղիունեցավեռակող մբանակցություններիհերթականփուլը: Ապրիլի 16-ինՖիննեռուսհամանախագահներՀեյկիՏալվիտիենուՎալենտինԼոզինսկինՄԱԿ-իԱնվտանգությանխորհրդիններկայացրինզեկուցագիր, որումասվումէր, թեՀայաստանը, ԱդրբեջանըևԼեռնայինՂարաբաղըփոխզիջումներիցանկությունչէնցուցաբերում:

1996բմայիսի 6-10-ըհետհակամարտայինշրջանիամենամարդասիրականօրերնէին:

ՊրիմակովըԲաքվումԱլիևիհետբանակցություններիցհետոժամանումէԵռևան՝ ռուսականօդանավովիրհետՀայաստանբերելով 35 հայռազմագերիներիևպատանդների:

ՊրիմակովիպատվիրակությունըԵրևանիցմեկնումէՍտեփանակերտ, բանակցություններվարումՔոչարյանիհետ: Մայիսի 9-ինՌուսաստանիարտգործնախարարըԵրևանումհանդիպումէՏեր-Պետրոսյանիհետ, հաջորդօրըկրկինուղևորվումԲաքու՝ իրհետտանելով 67 ադրբեջանիռազմագերիներիևպատանդների:

Մինչևտարեվերջ՝ ԵԱՀԿԼիսաբոնիգագաթաժողովը, ՄինսկիխմբիհովանուներքոեռակողմբանակցություններտեղիունեցանՄոսկվայումևՀելսինկիում: Հոկտեմբերի 25-ինՄոսկվայումՍնծովյանտնտեսականհամագործակցությանանդամպետությունների ղեկավարներինիստիշրջանակներումՏեր – Պետրոսյանը առանձինհանդիպեցԴեմիրելիևԱլիևիհետ:

Լիսաբոն

1996թ. դեկտեմբերի 2-3-ըՊորտուգալիայիմայրաքաղաքումկայացավԵԱՀԿգագաթաժողովը, որիօրակարգումԵվրոպայիանվտանգությանհայեցակարգիքննարկումներ: Թեևանցկացվեցմեկտասնյակիցավելիհանդիպում, սակայնբանակցություններըորևէարդյունքիչհանգեցրեցին: Փաստաթղթի 20-րդկետովմիայննախատեսվումէրանդրադառնալԼեռնայինՂարաբաղին:

ՀայքաղաքականիրականությանմեջԼիսաբոնըընկալվեցմնացորպեսդիվանագիտականպարտությունՀայաստանիմիջազգայինմեկուսացում: ԱլեքսանդրԱրզումանյանը, սակայն, ընդգծումէ, որԼիսաբոնըղարաբաղյանբանակցություններիպատմագրությանմեջնախևառաջմնացորպեսԱդրբեջանիչիրականցվածցանկություն:

ՀայաստաննուԱդրբեջանըչկարողացանհամաձայնությանգալձևակերպումներիշուրջ, նրանցիցյուրաքանչյուրըսպառնաց, որկօգտվիվետոյիիրիրավունքից, եթեքվեարկութանչդրվիչհամաձայնեցվածորևէձևակերպում: Այդպատճառով, ԼեռնայինՂարաբաղինվերաբերողպարբերությունըհանվեցհռչակագրիտեքստից: ՀռչակագիրնամբողջությամբընդունվելուցհետոԵԱՀԿգործողնախագահՖլավիոԿոտտինփորձեցմիհայտարարություններկայացնել, որիհիմնվումէչերեքսկզբունքներիվրա՝ ՀայաստանիևԱդրբեջանիտարածքայինամբողջականության, ԱդրբեջանիկազմումԼեռնայինՂարաբաղիամենաբարձրաստիճանիինքնակառավարմանապահովում, ԼեռնայինՂարաբաղիևնրաբնակչությաներաշխավորվածանվտանգություն[7]:

ԲաքունԱպառնումէրխափանելփաստաթղթերիընդունում, եթեԼեռնայինՂարաբաղիվերաբերյալվերջնականփաստաթղթումչհաստատվիԱդրբեջանիտարածքայինամբողջականությունը: ԼեռնայինՂարաբաղիվերաբերյալԵԱՀԿհայտարարությանտեքստիմշակմանբանակցություններնավարտվելէինապարդյուն: Արդյունքչէրտվելնաևդեկտեմբերի 2-ինՀայաստանիևԱդրբեջանինախագահներիհանդիպումը:

---

7 ՏիգրանԹորոսյան, ԼեռնայինՂարաբաղիհակամարտությանկարգավորումըմիջազգայինիրավունքիշրջանակներում, Երևան 2008,էջ 98:

Լիսաբոնըմիփուլէր, որիընթացքումԱդրբեջսնըևԱրևմուտքըհամոզվեցին, որՀայաստանըճնշումներինտեղիչիտալու:

1995թ. դեկտեմբերիցմինչև 1996թ. նոյեմբեր, Մինսկիխմբինզուգահեռ, տեղիէինունենումՀայաստանիևԱդրբեջանինախագահներիխորհրդականներԼիպարի տյանիևԳուլուզադեիզաղտնապահականհանդիպումներևվրոպականքաղաքներում, սակայնապարդյուն:

ԳագաթաժողովումԵրևանննօգտվեցվետոյիիրավունքից, սակայնհետագայումերբՄինսկիխմբիհամանախագահությունըներկայացրեցկարգավ որման առաջարկներ՝ «փաթեթային» և «փուլային», հիմնվածէինԼիսաբոնիսկզբունքներիվրա: ԱյսիմաստովԼիսաբոնըթողեցիրբացասականհետքը:

1996թդեկտեմբերի 30-ինԵԱՀԿՄինսկիխմբիհամանախագահությունըՖինլանդիայիցփոխանցվեցՖրանսիա: Ձևավորվեցեռանախագահությանինստիտուտ: Այսպիսով՝ կարգավորմանգործընթացումներգրավվվեցինկովկասյանտարածաշրջանումշահերիև տապնդողերեքպետություններ' Ռաաստանը, ՄիացյալՆահանգներըևԵվրամիությունը՝ իդեմսՖրանսիայի:

Եզրակացություն

Ապրիլյան պատերազմից հետո ԵԱՀԿ դեսպանների հետ հանդիպման ժամանակ Հայաստանի Հանրապետության նախագահը հայտարարում է,որ եթե Ադրբեջանը շարունակի ռազմական ոտնձգությունները, ապա Հայաստանը կճանաչի Լեռնային Ղարաբաղի անկախությունը,իսկ Ադրբեջանը հրապարակավ հայտարարում է,որ երբեք չի ճանաչելու Արցախի անկախությունը և ոչ մի տարածքային զիջման դիմաց:

Արցախյան հարցի կարգավորման այլընտրանքային համատեքստում առնվազն պետք է քննարկվեն ու հայեցակարգային տեսքի բերվեն ամեն հնարավոր տարբերակներ:Մինչ օրս Արցախի կառավարությունը, որքան հայտնի է,պաշտոնական հստակ դիրքորոշում չի հայտնել,թե տարածաշրջանային ո՞ր ինտեգրացիոն մոդելի՝ Եվրոպականի թե Եվրասիականի մեջ է տեսնում իր ապագան:

Պետք է իրատես լինել և հասկանալ,որ միջազգային հանրությունը երկար չի հանդուրժելու Լեռնային Ղարաբաղի շուրջ ստեղծված իրադրությունը,քանի որ այն սպառնում է տարածաշրջանային համագործակցությանն ու անվտանգությանը,ինչպես նաև Արևմուտքի նավթային շահերին:Վտանգավոր մոլորությունն այն է, թե Ղարաբաղի հակառակորդը միայն Ադրբեջանն է,իրականում հակառակորդը միջազգային հանրությունն է,ինչին ականատես եղանք նրանց լռությանը 2020թ. պատերազմին:Լեռնային Ղարաբաղի կարգավորման գործընթացը չափազանց բարդ ու տևական երևույթ է,որտեղ պահանջվում է խիստ համախմբվածություն,ռազմավարական ու մարտավարական ծրագրերի մասնագիտական մշակումներ ու իրականացում:Ինչպես ինքնորոշման մյուս բոլոր հակամարտությունների դեպքում, ԼՂ հակամարտության դեպքում էլ,ամենայն հավանականությամբ խնդիրը չի լուծվի բանակցությունների արդյունքում:Եվ այդ բանակցային գործընթացում դիրքային պայքարի հաջողությունը կարող է կարևոր նախադրյալ դառնա վերջնական ավելի շահեկան լուծումներ ապահովելու համար:

ԼՂ հակամարտության կարգավորման արդյունքը ոչ միայն կենսական նշանակություն ունի հայության ինքնության պահպանման և աշխարհում

արժանապատիվ տեղ ունենալու տեսակետից,այլև հայկական երկու պետությունների կենսունակության ամենալուրջ փորձությունն է:

Օգտագործված գրականության ցանկ

1. Թորոսյան Տ.,Լեռնային Ղարաբաղի հակամարտության կարգավորումը միջազգային իրավունքի շրջանակներում,Երևան,2008:
2. Հակոբյան Թ.,Կանաչ ու սև. Արցախյան օրագիր,Երևան-Ստեփանակերտ,2008:
3. МитяевВ.Г.,Карабахский конфликт в контексте международных отношений,Москва,1998.